

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 15. МАЈА 1894.

МЕСНИШТВО

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ОСОБЕ:

Борис Годунов, цар. — *Фјодор*, син му. — *Ксенија*, кћи му. — *Селјон Годунов*. — *Василије Шујски*, кнез. — *Воротински* кнез. — *Атанасије Пушкин*. — *Гаврило Пушкин*, унук му. — *Басманов*, врховни војни команданат. — *Марјесет*, *В. Розен*, капетани у руској служби. — *Патријарх*. — *Архимандрит* чудовског манастира. — *Пимен*, стари калуђер. — *Патер Черњиковски*. — *Григорије Отрепјев*, Псевдо-Димитрије. — *Вишневски*, краковски племић. — *Мџишек*, војвода самборски. — *Марина*, кћи му. — *Русја*, њихова собарица. — *Кнез Курски*. — *Шчелкалов*, главни тајник у већу. — *Карела*, козачки поглавица. — *Госилов*, руски заточеник. — *Мисајло*, *Варлам*, путници у калуђерском одећу. — *Крчмарица* у крчми на граници. — *Два чувара* на граници. — *Дадиља* царевне Ксеније. — *Песник*. — *Идијота*.

Више бојара, војних часника, дворана, слуга, гостију, народа, чета и т. д.

ПРОЛОГ

ПРВА ПОЈАВА

(20 фебруара 1598 год.)

Двор у Кремљу.

Кнез *Шујски* и *Воротински*

Воротински

Нама је заповест дата,
Да Москвом владамо градом;
Но свака, чини ми с', влада
Нама је излишна овде.
Москва је пуста; а народ листом
За патријархом оде у свети
Манастир; чиме мислиш да ће се.
Свршити ова побуна, кнеже?

Шујски

Чим ће се свршити побуна? Питаш,
Томе се лако довити, кнеже:
Народ ће махом около њега
Плакати и нарицати горко,

Па ће се Борис осмехнут' на то,
И лице ће му с' разведрит' брзо,
К'о пијаници, кад види пехар
Пун црвенога вина пред собом.
Најзад ће пристати на то, да прими
Смирено круну; и онда — онда
Владаће опет над нама к'о пре.

Воротински

Та месец дана већ прође, ето,
У манастиру како је светом
Затворен самац код сестре своје.
Света се овог одреко, веле;
Ни патријарх ни сви бојари,
Чланови царског високог већа,
Не моглоше га никако до сад
Склонити молбом ни преклињањем;
Он ништа не ће да чује више:
Ни молбе њихне ни сузне гласе
Ни целе Москве сузе и плач

Ни државнога већа савете.

Залуд мољаху и сестру да му
Свој да благослов, да опет седне
На царски престо својих дедова!
Али удова царица — строга
Монахиња је; благослов не да.
Ваљда је Борис научи тако;
Но ако Борис не ће да прими
На себе тешке државне бриге
И на упражњен престо да седне?
Шта ли ти на то беседиш, кнеже?

Шујски

Ја велим да се узалуд онда
Пролила младог царевића крв.
Ако то најзад све тако буде,
Димитрије би требао да је жив.

Воротински

Грозно недело! И Борис заиста
Погуби младог царева сина?

Шујски

А да ко други?

А ко је онда у залуд хтео
Да Чепчугова новцем потплати?
Ко Бићаговских двоје поткупи
Са Качаловим, ако он неје?
У Углич ја сам одаслан био,
Да то на месту дело извидим
И још сам наше свежих трагова.
Сав је град сведок злочину био;
Сви ми грађани казаше сложно;
Кад сам се вратио натраг оданде,
Мого сам издат' тајног зликовца.

Воротински

За што га неси смојдио одмах?

Шујски

Одмах ме, веруј, признати морам,
Збунио својом равнодушносту
И својом смелом безобзирношћу,
К'о да је прав изгледаше ми тад.
Питао ме је сваку ситницу
И ја сам само понављао глупост,
Коју ми он сам у уста метну.

Воротински

То, кнеже, неје праведно било?

Шујски

А шта сам требао чинити тада?
Зар да сам све показао Фјодору?
Цар је све гледао, веруј ми, кнеже,
Годуновским очима и све
Слушо ушима Годуновским!
Кад бих га баш о свем и уверио,
Борис би одмах га разуверио;

Мене би послали у заточење
Па би ме као и стрица мога
Тихо и немо у глухој тмини
Смакли са света. Но хвалим се,
Кад би и било то баш зацело,
Не бих се бојао никаквих казни;
Ја кукавица страшива несам,
А несам богме ни таки глупак,
Да се бадава дадем у замке.

Воротински

Страшно недело! Чу ли ме, кнеже,
Зацело гризе савест убицу;
Невиног детета крв му за цело
Не да да седне на царски престо.

Шујски

Па зар на престо хоће да седне?!
Ал' Борис неје тако бојажљив!
Каква част за нас — за сву Русију!
Зар роб од јуче, зар тај татарин,
Зар зет Маљуте, тога крвника,
А и сâм крвник срцем и душом
Да царску себи круну присвоји
И освећени плашт Мономахов...!?

Воротински

Заиста, он је незнатна рода,
А ми смо по свему много знатнији.

Шујски

Тако је, кнеже.

Воротински

Шујски, Воротински,

Сами се кажу кнежевског рода,

Шујски

Не само да смо кнежевског рода.
Него и крви Рурика славног.

Воротински

Чу ли ме, кнеже, ми би за цело
Имали право после Фјодора
Узети царску круну и престо.

Шујски

За цело, кнеже, пре нег' Годунов.

Воротински

Заиста ј' тако,

Шујски

Али шта онда?

Ако се Борис не буде махно
Сплетака својих и свог лукавства,
Ми ћемо хитро подићи народ
И Годунова омразити му,
Па нека бира сам себи цара,
Јер има доста својих кнежева.

Воротински

Варјагових нас ево унука

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB

И наследника престола царског;
 Ал' с Годуновим опет је тешко
 Раме уз раме ступати напред;
 Народ се, кнеже, веће одвико
 Да гледа у нама потомке давних
 Врлих и храбрих царева својих.
 Удела свога давно немамо,
 Давно смо веће цареве слуге;
 А он је знао са страхом, љубављу
 И славом својом очарат' народ.

Шујски (гледа кроз прозор)
 Он је одважан, то му је све;
 А ми? Стојимо још вазда мирно!
 Народ се ено гомилом враћа,
 Хајдемо, кнеже, хајдемо брже!
 Да с' уверимо, је л' се решило?

ДРУГА ПОЈАВА

Црвени трг.

Народ

Један из народа

Та он се никад намолит' не да!
 Све их од себе отеро редом;
 Бојаре, свећенство и патријарха;
 Залуд су пред њим ничице пали;
 Кад се он боји престоног сјаја.

Други из народа

Боже мој, ко ће владати нама?
 О, тешко нама!

Трећи из народа

Но ево иде врховни тајник,
 Он ће нам рећи решење већа.

Народ

Мир! Мир! Тајник из већа збори:
 Пст! пст! Слушајте!

Шчелкалов (долази из црвени трг)

Високо веће одлучило је,
 Да још последњи пут сад покуша
 Топлим молбама склонити срце
 Брижнога цара и господара.
 Сутра ће рано патријарх свети
 У Кремљу бојжу служити службу,
 Онда за светим барјацима ће
 Патријарх поћи у свој светињи
 Са иконама: Донском, Владимирском;
 А с њиме цео синод, бојари,
 Племићи листом и посланици,
 Сав православни московски народ,
 Сви ћемо ићи царици опет,
 Да још један пут замолимо је:
 Нека се смилује на јадну Москву,
 Нек да благослов цару на престо.

А ви идите с Богом кућама,
 Па се молите Господу Богу,
 Нека усрдно молитву прими
 Православнога народа нашег.

(народ се разилази)

ТРЕЋА ПОЈАВА

Девојачко поље

Нови женски манастир. Народ

Један из народа

Царици одоше сад у ћелију:
 Борис, патријарх и цело племство.

Други из народа

Па шта се чује?

Трећи из народа

Још вазда цар се устеже, не ће;
 Но ипак наде имамо доста.

Баба (с дететом)

Ћути! Немој плакати!

Ћути! Ћути! Ево чиче!

Ево чиче! однеће те!

Један из народа

Зар се не може кроз врт продрети?

Други из народа

Не може. Куда? Тесно је поље,
 А камо л' она тамо градина!?
 Та то је лако само казати;
 Ал' сва се Москва овамо слегла:
 Погледај само: градина, кровови,
 Спратови торња саборне цркве,
 Црквене куле, па и крстови:
 Начичкано је све то народом.

Први из народа

Заиста, лепо видети!

Други из народа

Каква се тамо то чује вика?

Први из народа

Послушај само! Каква ј' то вика?
 То народ виче из гласа тамо:
 Падају ено сви на колена
 Један за другим к'о морски вали;
 Све више и више! Но сада, брате,
 Клекнимо брже! Ред је и на нас.

Народ (клечи, виче и плаче)

Ах! Та смилуј се, оче наш, на нас!

Буди нам отац, цар и господар!

Први из народа (тихо)

А зашто плачу тако то тамо?

Други из народа

Од куд ми знамо? Бојари знају.
 То нама ништа познато пеје.

Баба (с дететом)

Но, шта је? Сад, кад треба плакати,
Ти си заћуто, враг те не одно!...
Сад плачи, балавко! (Дете плаче) Но добро!

Први из народа

Па гле сви плачу, плачимо и ми
Заједно, брате, са свима њима!

Други из народа

Радо бих плако, ал' суза нема;
Но шта се тамо опет спрема?

Први из народа

А ко ће то све разабрат' моћи?

Народ

Та он је ено узео круну!
Присто је Борис да буде цар наш.
Да живи Борис! Да живи цар!

Ч Е Т В Р Т А П О Ј А В А

Двор у Кремљу.

Борис, Патријарх, Бојари.

Борис

Оче патријарше и сви бојари!
Пред вама сад је дух мој отворен:
Ви сте видели да сам с великим
Страхом и смерношћу узео власт.
Како је тешка та дужност моја!
Ја сам наследник моћних Ивана,
И наследник сам блаженог цара!
О ти блажени, овенчани оче,
Погледај с неба верне ти слуге
И њихну сузну услишај молбу,
Пошљи ономе, ког си љубио,
Кога си дивно сад узвисио,
Благослов свети за круну царску,
Да могу славно својим народом
Владати, благ и праведан бити,
К'о што си и ти, блажени, био!

(Наставиће се)

Од вас, бојари, помоћи чекам,
Служите мени, к'о што сте њему,
У оно доба кад сам вам ја
Делио послове, а још не бејаш
Народном вољом изабран за то.

Бојари

Не ћемо задату погазит' реч.

Борис

А сад пођимо, поклонимо се
Пред гробовима руских власника,
Што тамо вечни санак бораве.
Сав народ онда треба сазвати
Од првог кнеза па до просјака
На гозбу, сваком слободно ј' доћи.

(Одлази, за њим бојари)

Ворогински

Погодио си.

Шујски

Шта?

Ворогински

Сећај се!

Та ти си овде не давно казо.

Шујски

Не могу тога сад да се сетим.

Ворогински

Па кад је народ изишо био
На девојачко поље, ти рече —

Шујски

Ни време неје сећати се,
Ја велим, нек се и заборави!
Међу тим ја сам онда притворпо
Желео тебе да тим искушам,
Да боље сазнам тајне ти мисли;
Но види — народ поздравља цара.
Може ко видет' да несам тамо;
Хај'дмо за њима!

Ворогински (за себе)

Лукави лисац!

М А Р И Ј А

(Наставак)

еднога дана загрмеше каруце, а кад
провирим кроз прозор опазим у њима
Милана. Начесник је збиља суспендо-
ван био због неке злоупотребе и Милан је био
одређен да води истрагу а и да га замењује.
Пред по дне опазим Марију са Јулком, где
шећу пред кућом а погледају према општини.

У дванаест сахата ево и Милана са Јоцом. Овај
га је позвао на ручак.

Пролазећи поред мога стана, позове ме
Јоца, да дођем на црну каву.

Видео сам, како Милан најпре пружи руку
Марији, па Јулци, како отпоче ћеретање, за
тим их нестале у дворишту.

www.Случајно то после по дне дође ми један пријатељ из околине, те се задржасмо до под само вече. Слали су по мене два три пута, али мој пријашњо одговара у место мене: »Не може, има госта!« Тек око осам сахата сам отишао. Руковао сам се са Миланом као са старим знанцем. Као што сам био ја слободан у овој кући те се слободно кретао, тако је исто био и Милан. Видело се по њему, да је потпуно задовољан и расположен а на Марију је погледао са усхићењем. А она? Нигда је ни сам видео тако раздрагану и веселу. На лицу јој се чисто осмејкиваше осећај прве љубави. Био сам радознао, да ли и Милан тако искрено осећа према њој. Сумњао сам у то а та се сумња уврежила у мојој души још када оно чух, како он забавља неку Иванку, те сам држао, да је и он један од оних, који само из дуга времена на селу тражи забаве, а после, кад се врати у варош, пред својим пријатељима и пријатељицама налазе »штофа« за шалу и смеј о тим »сеоским поморанџама«. Тешко Марији, ако буде тако! Како сам је познавао, она би пропала.

Око девет сахата развило се међу нама весеље. Милан узео виолину те стао извијати дивне народне мелодије. А када запева »Смрт мајке Југовића«, чисто проплакасмо.

Марија је била сва блажена а мени се чинило, да је његова слика уписана и у души јој и у погледу.

После су дошле и здравице. Здравећи Марији Милан је истицао врлине, које Марију красе као Српкињу, па додаде, како је то срећа бити у близини такве девојане. Кад је завршио, није одмах сео, него је још неко време погледао на Марију, а тихи му се уздаси отимали из груди. Шта је размишљао не знам, али тек наједаред, као да је нешто смислио, што му је годило поносу, засветли му око, и презрив осмејак му се указа на уснама. Тога осмеха у трену несташе те је Милан после опет био као и пре тога.

Око једанаест сахата се растадосмо. Ово вече постадосмо ја и Милан прави пријатељи. Нешто ме је к њему привлачило. Изишавши на сокак, застадосмо мало, да се насрчемо чиста ваздуха. Милан ме ухвати под руку па ме упита: »Куда сада?«

»Да спавам« — одговорим. — »А и куда бих? Све је већ полегало, па чини ми се да и у гостијоници нема никога«

»Али мени мора отворити, јер сам тамо на стану. Ја мислим, да би добра била још једна црна кава . . . Знате шта? Можете онде и ноћити Има две постеље, и тако сте код куће сами.«

Ја пристанем. У том дођосмо до гостијонице, која је још била осветљена. Неколико сељана седели су и пили »алдумаш« услед некакве продаје. Они нам се јавише а ми се кренусмо у Миланову собу.

»Пре каве ћемо једну онога црног . . . Можемо мало дуже посетити. Верујте, да сам жељан искрена друштва. Ја сам раздраган па бих рад утиске овога вечера што дуже на јави да уживам. Еј, да знате! Збиља, хоћете ли ми бити пријатељ, искрен пријатељ? Будите ми брат. Верујте, Ви сте ми вечерас омили Ја немам искрена пријатеља. До данас сам виђао око себе завист, злобу, поквареност. Овакве искрености, непритворности још не уживах . . . Будите ми брат!«

Ово је говорио испрекидано, тужно, као да нешто осећа на души па би рад да се изјада.

Побратисмо се. За час је завладала у соби тишина, тек се чуло пуцкање сувади, што је горела у фуруни. Милан је најзад ходао горе доле по соби, за тим седе на диван, замисли се те поче као за себе а узбуђено: »Једном у животу окусио сам миље праве, истините љубави. Видим, осећам, како ми се љубав љубављу враћа. Сневам за све време, од како сам је први пут видео, рај у будућем мом животу поред ње, поред Марије . . . Нашао сам оно, што толико година носим скривено у души, нашао сам идејал Српкиње девојке у пуном смислу. Па шта ми треба? Приблизити се па да божанска искра прене, да је привијем на груди, да се више нигда од мене не раздваја. Сневам по целе ноћи, али, тамо у даљини, на обзорју раја, који ја себи замислајам, стоји црна прилика па ме просеца својим оштрим, злобним погледом; кези се и ђаволастим махањем главе као да ми даје знаке да ни једног часа не ћу у томе рају уживати«

Са неком зебњом у срцу посматрах Милана. Црте његова лица биле су тако тужне, да ми је изгледало, да мора да има голема препрека те се не могу остварити његови умишљаји. Чудан осећај разли ми се по грудима и обузе ме нека туга. И нехотице сам помислио на Марију, која сада снева о својој сре-

ћи. Какве ли миле слике не облећу око ње на чела!

»Да, да, ти си ми пријатељ, брат; па дозволи, да ти напоменем, шта ме раздваја од Марије, шта ми душу мори, па да ми олакша. Волео бих да је нигда нисам видео. Бар не бих у толикој мери осећао терет свога положаја, не би ми црна слика била тако одвратна, да нисам видео ње. Не бих ни дознао за тајне путеве, да нисам видео, како искрени осећаји иду правим, чистим путем. Не бих дознао, шта је љубав из интереса, шта ли љубав права, чиста...«

»Престани! Знам шта мислиш... Да није Иванка Берањијева?«

»Шта?! Шта?!« — узвикну Милан уплахилено. — »Ти знаш... зна и она... ја се кунем!...«

»Не знам ја ништа!« — вићнем, усиљавајући се на смеј. — »Бог и душа, не знам ништа... Чуо сам нешто мало у Д. да се радо забављаш са том девојком... Ништа више не знам... Марија и не сања о томе ништа. Па све и да зна шта, немај ти бриге... Она воли тебе, таква какви си, са свима бригаама и препрекама...«

»Збиља не зна ништа?... А од куда ти знаш?«

»Чуо сам где попадаје нагађају...«

»Нагађају?... Може бити да су говориле и више шта?«

»Рекао бих ти. Али ништа више нисам чуо.«

»Много ми је стало, да Марија ништа не дозна... јесте, јер јој не бих смео на очи... Ах, када сравним њих две... Чуј! Кад сам дошао у А., никако нисам могао да нађем стан. Потужим се једно вече у друштву, а на то узвикне порезник Берањи: »Што и да тражите! Имам ја шест намештених соба па ћу Вам уступити једну.« Још онда ме је нешто мамило онамо; знао сам за њу тек из виђења, па ми било мило онамо у стан, што ћу, особито зими, имати забаве у кући. И збиља сам у почетку био задовољан. Више сам пута код њих ручавао и вечеравао него у гостијоници. Тек пођем, када не знаш ко ће од њих лепше. Ухватите ме под руку па одведу у кухињу. »Видите, шта имамо!« Тако сам остајао. Она ми је на марамама везла име. Често добијих и поклона. Ја се раширио у кући као бег те ми мило. Уображавао сам себи, да ме за то тако држе, што сам млад пристав па им је

понос, што сам код њих на стану... Ох, сада тек разумем! Све разумем! Да, сада, када дођох до раскршћа; али сада осећам да је доцкан... Сећам се онога у друштву: »Ово је ради нашег Милана! Не дозвољавамо да вређате нашег Милана! Седи, дете, до нашег Милана! А што прво не успеш нашег Милану! Наш Милан? Није код куће. Волемо га као наше дете! То су наша деца!« Мени је то готило. Њој ме није ништа привлачило. То сада знам и схваћам. Налазио сам је више пута усамљену, шалио се, говорио, забављао се с њом. Једном — не знам ни сам како — усне нам се спојише и од тога дана поче моја патња. Ја у томе пољупцу сматрах више неку смелу шалу и гледах да му значај одмах умалим, извињујући се. Али узалуд! После два три дана опазио сам међу њима неко шапутање, неке прекорне погледе... Иванка ме за време ручка није ни гледала, већ би тобоже оборила очи. Родитељи су јој били озбиљни. А ја? Нисам ни слутио, да је то све удешена замка, те осећајући се кривцем, гледао сам да загладим ствар, па се показивах још предусретљивији. Од тада говораше ми, како је нервозна. Дотле никада не спомињаху о мојој женидби. Али од онда учесташе и та питања. Ја још не осећах куда се смера. Једног дана нападоше ме пријатељи, те ми у подсмеху говораху како се женим, али како то од света кријем. Споменуше, да ћу узети Иванку. Ја сам се снебивао. Тек ће ми један: »Гле, гле, како се чини невешт! А овамо већ цела варош бруји.« Мислио сам да је све удешена шала за то, што сам онде у кући. Сутра дан запитам једну госпођу, да ли се тако шта говори по вароши. »Бог с вама! Какво је то питање? Та у то нико и не сумња. Сама њена мати говори код својих пријатељица по јаузовима.« Нисам знао шта да радим од узбуђености. Наумио сам да откажем стан и то одмах тога вечера. Када сам дошао у стан, затечем старога у дворишту. Рекао сам му, шта сам дочуо, те да част његове куће, а и моја захтева, да се одселим, и то још вечерас. Он ме тек онако преко ока погледа, као каквдериште, те стиснувши усне проговори: »Та да, да! Сада, када сте ми кућу изнели на добош, сада још само треба да одете, па је ондешкандал готов. Ви знате, господине, да ја ве толико година државу служим часно и поштено, а и то, да је моја кћи крв моје крви, т

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIS

Случајно то после по дне дође ми један пријатељ из околине, те се задржасмо до под само вече. Слагали су по мене два три пута, али мој пријашњо одговара у место мене: »Не може, има госта!«. Тек око осам сахата сам отишао. Руковао сам се са Миланом као са старим знацем. Као што сам био ја слободан у овој кући те се слободно кретао, тако је исто био и Милан. Видело се по њему, да је потпуно задовољан и расположен а на Марију је погледао са усхићењем. А она? Нигда је ни сам видео тако раздрагану и веселу. На лицу јој се чисто осмејкиваше осећај прве љубави. Био сам радознао, да ли и Милан тако искрено осећа према њој. Сумњао сам у то а та се сумња уврежила у мојој души још када оно чух, како он забавља неку Иванку, те сам држао, да је и он један од оних, који само из дуга времена на селу тражи забаве, а после, кад се врати у варош, пред својим пријатељима и пријатељицама налазе »штофа« за шалу и смеј о тим »сеоским поморанцама«.

Тешко Марији, ако буде тако! Како сам је познавао, она би пропала.

Око девет сахата развило се међу нама веселе. Милан узео вијолину те стао извијати дивне народне мелодије. А када запева »Смрт мајке Југовића«, чисто проплакасмо.

Марија је била сва блажена а мени се чинило, да је његова слика уписана и у души јој и у погледу.

После су дошле и здравице. Здравећи Марији Милан је истицао врлине, које Марију красе као Српкињу, па додаде, како је то спрећа бити у близини такве девојане. Кад је завршио, није одмах сео, него је још неко време погледао на Марију, а тихи му се уздаси отимали из груди. Шта је размишљао не знам, али тек наједаред, као да је нешто смислио, што му је годило поносу, засветли му око, и презрив осмејак му се указа на уснама. Тога осмеха у трену нестаде те је Милан после опет био као и пре тога.

Око једанаест сахата се растадосмо. Ово вече постадосмо ја и Милан прави пријатељи. Нешто ме је к њему привлачило. Изипавши на совак, застадосмо мало, да се настрчемо чиста ваздуха. Милан ме ухвати под руку па ме упита: »Куда сада?«

»Да спавам« — одговорим. — »А и куда бих? Све је већ полегало, па чини ми се да н у гостијоници нема никога...«

»Али мени мора отворити, јер сам тамо на стану. Ја мислим, да би добра била још једна црна кава... Знате шта? Можете онде и ноћити Има две постеле, и тако сте код куће сами«.

Ја пристанем. У том дођосмо до гостијонице, која је још била осветљена. Неколико сељана седели су и пили »алудман« услед некакве продаје. Они нам се јавише а ми се кренусмо у Миланову собу.

»Пре каве ћемо једну онога црног... Можемо мало дуже поседети. Верујте, да сам жељан искрена друштва. Ја сам раздраган па бих рад утиске овога вечера што дуже на јави да уживам. Еј, да знате!... Збоља, хоћете ли ми бити пријатељ, искрен пријатељ? Будите ми брат. Верујте, Ви сте ми вечерас омилели Ја немам искрена пријатеља. До данас сам виђао око себе завист, злобу, поквареност. Овакве искрености, непритворности још не уживах... Будите ми брат!«

Ово је говорио испрекидано, тужно, као да нешто осећа на души па би рад да се изјада.

Побратисмо се. За час је завладала у соби тишина, тек се чуло пуцкање сувади, што је горела у фуруни. Милан је најзад ходао горе доле по соби, за тим седе на диван, замисли се те поче као за себе а узбуђено: »Једном у животу окусио сам миље праве, истините љубави. Видим, осећам, како ми се љубав љубављу враћа. Сневам за све време, од како сам је први пут видео, рај у будућем мом животу поред ње, поред Марије... Напао сам оно, што толико година носим скривено у души, нашао сам идејал Српкиње девојке у пуном смислу. Па шта ми треба? Приближити се па да божанска искра прене, да је привијем на груди, да се више нигда од мене не раздваја. Сневам по целе ноћи, али, тамо у даљини, на обзорју раја, који ја себи замиславам, стоји прна прилика па ме просеца својим оштрим, злобним погледом; кези се и ђаволастим махањем главе као да ми даје знаке да ни једног часа не ћу у томе рају уживати...«

Са неком зебњом у срцу посмаграх Милана. Црте његова лица биле су тако тужне, да ми је изгледало, да мора да има голема препрека те се не могу остварити његови умишљаји. Чудан осећај разли ми се по грудима и обузе ме нека туга. И нехотице сам помислио на Марију, која сада снева о својој сре-

КЊИЖЕВНЕ ПРИЛИКЕ У РИМУ

II Друштвени положај књижевника

Пролиставајући римске пјеснике, особито оне, који су млађему Плинију савремени, зачудићеш се често спомињању јаднога њихова положаја напред раскоши римскога друштва. Тумачење лежи прво и прво у самом карактеру тога народа, за тим у невољним материјалним приликама, којима је књижевност била заокружена. Римска историја, од првих почетака па до свршетка грађанских ратова, дакле кроз цијело републиканско доба, није друго него дуга поворка тешких ратова и бораба, прво за властити опстанак, а кашње за ширење своје сјајне моћи. Судбина, која је водила тај славни град кроз прве вјекове његове повјести, налагала је свакоме, да му поглавита, шта више једина мисао буде држава. Појам грађанског поретка налазио је свако у својој кући, где је и био врховни господар своје жене, своје дјеце и својих робова; од поносног патриција до невољног плебејца свако се морао брижити за државу, један као војсковођа и законодавац, други као бирач и као војник; кад је год Римљанин по граду ходао, свуда му се држава стварала пред очима, било на јавном трговишту, гдје су сиједи старци као богови изгледали — како је говорио Пиров посланик — било на пучким комисијима, гдје се народна воља изразивала, било у самим храмовима, који друго и нијесу били него државне зграде од мрамора, гдје се обреди државне вјере вршили. Такав је појам, дакле, заузимао, као може бити никад више у свијету, прво мјесто у свачијој памети: утјецај патријотизма продирао је у све појаве моралног и материјалног живота. По Цицерону је љубав према домовини светија од оне, коју смо дужни родитељима, а никад не ће стећи глас честита човјека онај, који није кадар да за њу умре.¹⁾ Што је пак сам толико писао о вјери, о моралу, о филозофији, о реторици, то није радио, што му је то звање било, него што ће тим младост поучавати и што је то најпрво домовини од користи: „Чим да се држави боље одужимо, него одгајањем наше дјеце?“²⁾ Ето нам дакле великога говорника, гдје се некако пред свијетом извињује, што толико умака своје перо.

Ове озбиљне и важне бриге, које су међу свима подједнако раздијељене биле, па сви ови велики полови, за којима су стали и богати и сиромаси, мо-

рали су напокон оставити дубок траг у римском карактеру; али подједно требало је да овако запосленому народу мало или нимало времена не преостаје да се бави оним лијепим вјештинама, које једине могу учинити, да народ буде блажи и пјетомији. С друге стране пак имамо други један фактор, који је римскоме карактеру подао ону особиту црту, по којему се разликује скоро од свих осталих, и који га је довео до оне страшне висине, а то је: војска и све што је с њом скопчано.

„Ондашњи начин ратовања и војнички живот, није никакво сходно поље било да на њему цијепају благе крени и врлине; јунаштво је ту само могло да се развије. Тако је Римљанин за рана науучио да штудује физичну снагу; па како се у непрестаним ратовима непрестано тим бавио да другима јад нанесе, тако је и његова урођена хуманитета врло слаба била. Границе његове државе, то бијаху и границе његових чувстава.“³⁾ Што је управо велико било, али у исто вријеме просто и сурово, оно му се највише и допадало; напротив Грци, који су у велике марили за умјетност и књижевност, а нипошто за гладијаторске игре, и који су слабо гледали да шире своје тијесне границе и да наметну своју вољу осталим народима, они су накитили свој карактер најљепшим плодовима срца и душе човечеје; Римљани, који су их онако лако подјармили, у томе су страшно њима заостајали. Течајем времена, након пунских ратова, а особито након Августа, многа се крута црта у римском карактеру заоблила; филозофија, која се мало по мало и крадимице увлачила, да истрапи земљиште, на којему ће последије уродити Христова ријеч, и она је томе карактеру многи шиљак отупила и хрпаваост му изгладила; али поред свега тога, и све да се Римљанин заодијевао плијеном елегантне Грчке, опет је из њега још једнако провиривала стара сурова ђуд; „чаша“ — каже врло лијепо Хорације — „навијек ће придржати мирис оне текућине, која је прво у њу уливена.“⁴⁾ И на другом мјесту припознаје велики пјесник, да су Римљани сачували у свом карактеру многу црту из првашње сеоске простоте,⁵⁾ и која се пак најбоље зрцала у Каја Марија, кад оно исповиједа да није никада марио за грчку књижевност, јер „тако што ништа не помаже људским врлинама.“⁶⁾

Кад је кашње, за Августа, овако дивно процвало златно доба књижевности, свијет се доиста онда више интересовао за пјесништво, као што ће се сто година послје за Трајана, и књижевност сама постајала је неко звање, које за вријеме Цицероново није још никакво било. Боговски је Хорације пјевао, јер му је то божји дар, што развеселује и њега и вас свијет; али писање није сматрао са Цицеронова високога гледишта: колико је овај радио за младост и њено одгајање, толико се Августов пјесник бојао, да му дјела не селе у школе, гдје ће пасти у невјеште и нејаке руке.⁷⁾ Поред тога цркус је више притезао публику, него најбољи плодови човјечјег ума; и ако се много писало и читало, опет пјесникова личност заостајала увијек у тами; мало се или ништа за њега марило, као што се није за земљу, која је шиљала своје красно воће на трпезу богатих племића. Уживало се већ у читању, а писац је гладовао; епикурејизам, који је онда владао, бијаше створио егојизам — ману, за коју су иначе Римљани имали од памтивијека особиту наклоност.

Али и материјалне прилике, у којима је књижевност живила, нијесу давале, да се пјесник како год истиче. Писци Плинијева — сребрнога — доба, износе, кад им је год могуће, најжалосније слике из њихова живота; колико их је глад мучио, толико су завидјели богатијима; ових је пак мален број био. Плинијев пријатељ, Светоније, познати историчар, могао је чак да набави мали љетниковцац и баштине, што су му наоколо; њему је доста било да му таква кућица не буде предалеко од Рима, и да је пут добар.⁸⁾ Силије Италик, спјевалац другог пунског рата, живио је до потоњег часа у потпуном миру; био је консул године кад је Нерон умро (68), па намјесник у Азији; задње је пак своје дане спровео блажен у својим љетниковцима, којих је неколико имао у Италији. Ту је тек под старост стао да пише своје дјело; ту је као велик господар примао у јутро посјете, а то је био знак особита почитања; ту је имао своју библиотеку и попреча великих писаца, од којих је највише штовао Вергила; ту се пред њим простирало дивно тиренско море, а страга кампански брежуљци.⁹⁾ Тако је и Лукан проводио свој доиста кратак вијек у богатој и мрамором обложеној палачи; ¹⁰⁾ и тако још мало који; али остали, којима није срећа дала да онако на тенани живу и пјевају? Има у Јувенала цијела једна сатира (VII) о невољним приликама, у којима се ти јадници мучили. Та од распродавања својих дјела мало су или ништа добивали, јер у оно доба није било никаква закона,

који би штитио пишчева права, нити је хонорар, који су примали од издавача, могао да их храни;¹¹⁾ што је пак Плинијев стриц могао да прода своју *Historia naturalis* за 400.000 сестераца (60.000 фор.), то је било таково чудо, да су и његови савременици једва могли да вјерују.¹²⁾ Књигу је свако смио преписивати и препис продавати, и за то се Марцијал тужио, да га читају мукте; „шта ће гладном пјеснику слава“ — пише Јувенал — „кад опет није него сама слава?“ „Дакако“ — наодоће Марцијал — „слава је лијепа, али ми њу ђеп и не осјећа.“¹³⁾ Истина је велика, да пјесма лакше тече из пера, кад писац нема да се мисли за сутрашњи хљеб; пјесник је, по Јувеналу, биће, које не би морало имати никаквих брига, човјек, којег не смеје ништа растужити, душа посестрима самоће, која се напаја на извору, гдје се Музе играју; шта ће надахнуће, кад осим пјесме и друго ти што у срцу заигра, кад ти Бах и Аполон не дижу у небеса душу, која се не смеје ничему другоме жртвовати? Пјесник треба да располаже свим својим снагама, не ваља да онако забринут пита: „како ћу да купим себи покривач?“ ако хоће да једном гледа лице богова?¹⁴⁾ Али је опет истина, која би се лако дала доказати, да има у свим књижевностима по цијеле поворке славних људи, који нијесу живели и радили у приликама, које нам римски сатиричар није; велика су дјела створена и наред најгоре невоље; невоља је каткад и бодож, који те тјера да створиш по цијела чудеса. У неколико пак Јувенал има и право, јер одношаји књижевника прам друштву нијесу потпуно одговарали данашњима, тим мање, што у оно доба пјесници се нијесу могли ни по што отимати дужностима државног живота, као што су могли учитељи и лијечници, те су морали губити и своје вријеме и свој новац у вршењу државних дужности.

Тужбе, јадиковања бијаху на дневном реду; свако је увјерен да су прошла времена згоднија била за књижевност. Такав *laudator temporis acti* био је већ и Овидије: „Некада су и богови и краљеви штовали пјеснике и обилато их даривали; а сам Еније, рођен у крсној Калабрији, дочекао је срећу да буде укупан поред великог Сципијона! Али данас тужно расте ловор, а песнички рад дужан је за плод пусте беспослице.“¹⁵⁾ Напротив ето Јувенала гдје у звијезде кује Овидијево доба: „Ко ће нам повратити Мецената, Прокулеја, Фабија? Онда си заслужио размјерно по својем генију, онда си бар знао за што си толико радио на својим стиховима.“¹⁶⁾ За његово вријеме положај је књижевника био збиља најјаднији; Домицијан је мрзио и њих и све по-

јаве човечје мисли,¹⁷⁾ појезију, историју, говорништво и јавну науку. Он нам својим љутим пером приповиједа, да су већ и најбољи пјесници ходили у Баје, да на том дивном положају код тиренског мора подигну купатила, или чак да отворе пекарнице у самоме Риму; други нијесу пак ни од тога зазирали да стеку свој хљеб по градским улицама, као јавни викачи. Кад се данас — каже — на Парнасу не тече ни новчића, боље да си онај Макера, што продаје публици мједено и дрвено покућство. Ако си своју дебелу књигу напунио стиховима, па ако се надаш да ћеш од тога што добити, онда ишти, брате, ватре и спали твоје пјесме, или их сакри нека их мољци мирно изглоде; преби твоје перо, несретниче, јер красне пјесме, које си саставио у својој скромној собици, не ће ти друго допијети него пуст ловор-вијенац, или кип мршав као што си и ти. Наши тврди богаташи не ће те наградити него пустим похвалама; али теби у толико године теку, нити ти снаге већ дају да добиваш свој крух било трговином, било у војсци или на пољу; онда те невоља покуњи, срван си годинама, лишен си свега па проклињеш себе, своју Музу и свој геније. Ипак ето“ — пише даље — „гдје сви ови жалосни призори не могу да нас одврате од наше стазе; ми се једнако трудимо и знојимо да оремо прашину и морски пијесак. Ако пак кушамо па се повучемо, падамо опет у замке оне луде таштине. Неизлијечива чезња за стварањем, што нас толико држи, остариће, као и ми, у нашој измученој души.¹⁸⁾

Живот, који би пјесници морали пробављати онако на тенани, далеко од грађанских послова, на сред мирних гајева, није се свиђао запосленом римском духу; Тацит, скроз и кроз Римљанин, каже у своме *Дијалогу*, да пјесма не носи своме творцу никакве части ни користи, већ само неко кратко задовољство и празне похвале; славније пјеснике познаје мало ко, а оне од средње руке нико; али какав је тек положај гласовита говорника! На њега се слијевају и части и богаство и слава.¹⁹⁾ Дакако, велики историчар, потомак старог патрициског племена, ваљало је да заволи људе, који су на јавност излазили, да њиховом рјечитошћу одјекне стари форум, то величанствено поље римске моћи и слободе.

Пише Марцијал, да су у некога старца запросила девојку два претора, четири трибуна, седам судија и десет пјесника; али се старац добро домислио, па дао девојку викачу на јавним продајама.²⁰⁾ Викачи, бријачи и музичари сто су пута више добиваки него књижевници, који су баш за то на њих страшно љути били. „Ако ко и мало па-

мети има, нека пјева или нека удара у театру; ако пак ни мало нема, нека онда иде по улицама да јави, гдје се што јефтиније купује, али само нека се остави књига.“²¹⁾ „Ко не вјерује да се таквим занатима може злата на хрпе згрнути, нека пита, по што на уру свирач Хрисогон поучава богату дјецу, па ће онда бацити и књиге и науку.“²²⁾ „Та боље ти је да си бријач — виче у све гласе неко у Петронову роману — јер онако ћеш само што стећи.“²³⁾ И доиста: „ето пјесника Мевија; он није родом из варварске Кападокије, већ је римско чедо, па је поштен, честит, благ, учен, али тешко њему е је пјесник; па за то нема ни истрошене шубаре, док у циркусу ето коња покривена богатим плаштом.“²⁴⁾ Како дакле да живи у Риму ко нема ништа свога? Хоће ли бранити кога на суду? „Не — одговара Марцијал — и на тај се начин умире од глади. Хоће ли се држати богаташа? Не, брате, од тога живу тројица, а остали скапају од невоље. Хоће ли пјевати и ходати за стопама Вергилијевим? Немој, човече! Све, што видиш на путу да је одрто и голо, то су све сами Вергили!²⁵⁾ „Ко не тјера трговину робовима, ко не оптужује никога криво на суду, ко не умије да обљуби жену свог пријатеља нити ашикује богатим а бијесним старицама, тај не може да живи у овоме граду.“²⁶⁾ „Та за што си тако испаран?“ питају пјесника. „За то, брате, што сам пјесник.“²⁷⁾ Кад се Марцијал повуче из Рима, посла своју трећу збирку епиграма у „град“ и пропрати је овим ријечима: „Пођи ми, књиге, у Рим; па ако те питају откле си, реци да си из оних страна, куда пролази Емилијев пут; ако даље ишту каква је то земља, одговори им, да сам у Имоли; траже ли пак да знаду за што сам тамо, реци им да нијесам могао даље да подносим досада онамошњег живота; питају ли те, кад ћу се вратити, кажи им: кад постане свирач.“²⁸⁾ Из овога се види, колико је љутит био на оне праве сисавце злата и части; није одиста могао да преболи, што се увлачили у свачију кућу и што се вјешто извађени гласови из њихових свирала више платили него звуци Аполонове лире.

Али да видимо у каковим је околностима живио наш тужни Марцијал, који нам је већ толиким подацима био при руци. Он нам је прави тип ондашњих генијалних јадника; као и остали, и он је тумарао од јутра до вечере по широкоме Риму, да нађе тога, који би га позвао на вечеру или који би му позајмио новаца. Његов карактер — о којему ћемо на другоме мјесту опширније говорити — није био прост оне у оно доба опће мане, бива од улагивања; та кад је његова пјесма највише цвала, баш је онда на

влади сједио Домицијан, непријатељ свакој интелектуалној појави; а да се дође под заштиту такoва човјека, ваљало је не слушати, што те савијест кори; требало је у звучним стиховима пјевати, да је цар (тај у сваком погледу неваљали цар) већу славу стекао на бојном пољу него и Метели и Сципијони; морало се прогласивати, да се ни један вијек не може успоредити са његовим, да се никад нијесу славили сјајнији тријумфи, да Рим под никаквим другим царем није величанственији и слободнији био. То је Марцијал и радио,²⁹⁾ а то му је по свој прилици што и доносило. Али је било и биће увијек такoвих умјетника и писаца, којима сутри дан извјетри оно, што су јучер толиком муком стекли. Колико је примао од цара и својих мецената, одишта је толико онај час трошио; иначе не би се могла растумачити његова вјечита новчана оскудица; шта више, од њега самога знамо, да је имао неко мало добарце код Номентa, гдје је лоза расла и рђаво воће. Ту му је и кућица била, у коју би се он по гдјекад склонио, да се боље одмори и да заборава свој мучни живот у Риму; кад је киша падала, вода би му се слијевала кроз кров у собу, него срећа по њему, те му је пријатељ Стела даровао неколико опека и тако се одбранио и од те невоље.³⁰⁾ Осим тога још за вријеме цара Тита био је добио тако звано „право троје дјецe“, по којему је могао рачунати на неколике повластице и олакшице.³¹⁾ Његов је стан у Риму био код Пантеона, али је собица тек на трећем поду; само при концу свог боравка у граду добио је (по свој прилици на дар) кућу крај оне прве и том је приликом замолио цара да може за кућне потребе уживати мукте воду из ближњег Марцијева водовода.³²⁾ Кад би из рана излазио, онако у старим неким хаљинама — „старе су“, говорио је, „али су моје“ — прва му је брига била да врши као сваки други клијенат своју свакидању дужност пред вратима каквог *аатрона*; ту је римски пјесник, скупа са мноштвом свакојаких невољника и улизица, морао чекати по цијелу уру и више, да се господар (јучер и он одрт а данас обијестан раскошник) удостоји отворити врата од своје спаваонице и слушати како му онај разнолики свијет наздравља добро јутро и пита, је ли за милога бога добро спавао. Сваки је тај јутарњи посјет доносио по нешто јестива или по мало новаца, а Марцијал није зазирао од такoва посла. „Сто квадратна! (од прилике форинта) па шта је то, моји гладни пријатељи!“ Код многога је пак ходио на вечеру, али не баш што сам није имао да се залoжи, већ што се надао финијој јешпи; само јаох ти се оном, који га не би почастио како тре-

ба, или који би, као Понтик, јео боговске ствари, а њему нудио што му само слуге једу. Страшна оскудица новаца мучила га је непрестано; за паметне савјете мало је марио, само нека је звучно сребро. Пјесник је ту оскудицу највише осјећао, кад је ходио у Баје, камо су богати Римљани хитали љети да уживају у оном дивном предијелу; „како да спроведем своје дане“ — пита — „у оваким раскошима, кад ме глад мучи? Боље да се купљем у Риму у мрачним купатилима, јер чему да се онако лијепо у Бајама, умивам, кад ми је трбух празан?“³³⁾ Кад је напoкон у својој педесетседмој години оставио Рим, да се повуче у Шпанију, откле је родом био, ваљало је да потражи у млађег Плинија новаца, да може на пут кренути; Плиније му их је радо посудио, јер му је пријатељ био и јер му је некад Марцијал неколико стихова био намијенио. „Он ме је тим даривао“ — пише наш дични сенатор — „јер ничим другим није могао; али да је у стању био да што више за мене учини, био би без сумње учинио.“³⁴⁾ Његов савременик Стације није се у бољим приликама находио. И к њему је свијет дотрчавао, кад је јавно читао своју Тебајиду, клупе су се проламале под силним теретом публике, али је пјесник умирао од глади.³⁵⁾ И он је имао своје малено добарце код Албе, али мршава као у Марцијала; и он је, као и његов друг, баш у очи старости кренуо из Рима, да мирно спроведе своје потоње дане.³⁶⁾

Августов и Хорацијев пријатељ Меценат бијаше већ о трагу сто година умро, а није се још појавио други такав човјек, који би умии штитити књижевност, а да ова не удари у подло ласкање и улизивање. Од његове смрти до Домицијанове бијаху се изнизале страшне године; махнитост и обијест сједила је на царском пријестолу, а с пријестола се увлачила у куће царских пријатеља и либерата, а отолен по свуда, гдје је у џеповима звучало злато, ма на који начин стечено. На коју се год страну обраћали млађи књижевници, скоро свуда су наилазили на надута господара, који би се тек онда њима смиловао, кад би га у звијезде ковали. Истина је, да су цареви добро плаћали пјеснике, као што је Тиберије Луторија Приска, а Веспасијан Салеја Баса са пет сто хиљада сестераца; али за то није пјесме било, у којој се није на првом реду цар и његова сјајна моћ увеличавала. Ово непрестано морално тлачење расло је сваки дан то више, те се свачије перо морало клањати и слушати заповиједи туђе таштине: одвисност пјесничког рада довела је напoкон пјеснике, баш као Стација и Марцијала, до највећег степена улагивања, тако да мо-

рамо данас питати: је ли збиља онако било?! Цареви, по њихову високом положају, бијаху тобоже неки меценати, али су подједно и највише осјећали потребу да их писац овјековјечи, а то наравно у противну размјеру са реалношћу њихових владарских врлина. Изузмемо ли мало којег пјесника или књижевника, као Јувенала или Тацита, два карактера без порока, наћи ћемо, да су се више или мање сви улагивали и у своја дјела царску славу уплетали, без које — особито епу — није било почетка.³⁷⁾ Наш је Плиније прем честит човјек био, а да га човјек може окривити такове слабоће карактера; али је и он син својега времена, те у папегрику на Трајана оно његово узношење царевих врлина свакако прекорачује границе и самог здравог разума; али ваља и то примјетити, да је Трајан скоро све оне похвале заслуживао и да се њиме није писац никад окористио. На други је начин поступао Сенека, филозоф, стојичар, „најпоштеднији човјек у Риму“: да добије допуст да се врати из прогонства, написа дјелце пуно најподлијих ласкања цару Клавдију и љубимцу му Полибију; тек цар умро, а Сенека ће одмах нову књижицу, у којој се подругује покојнику и приповиједа, како се обрнуо у тикву.³⁸⁾

У почетку, још за Августа, одношаји међу пјесником и њиховим добротвором нијесу тако тијесни били; пјесник је још неку неовисност уживао, те није никаква срамота ни била тражити помоћ од богатијега, кад се онако мирније радило.³⁹⁾ Али за вријеме Плинија и Марцијала стара великодушна аристократија била је скоро сва изгинула, а на њезино мјесто ступила нова, сабрата тамо амо по Италији и по провинцијама. Ова потоња слабо се интересовала за књижевност, а оно мало или из моде или да се поводи за старим фамилијама, никад пак из права осјећаја. Тако су и на муци страшној били наши пјесници. Стације се није задовољавао оним, чим га је Домицијан даривао; морао се бринути да нађе друге *истраге*, који ће га хранити. Тих је много у његовим пјесмама, као Арунције Стела, Мелиор, Криспин и Луканова жена Пола Аргентарија; али никад колико у Марцијала, који је или од њега сиромашњи био, или је лакше распршавао новац. „Нема Вергила, јер нема више Мецената!“ пјевао је⁴⁰⁾ наш невољник; но видимо да је добротвора имао силу, али није постао други Вергил. Из његових епиграма знамо како је умно мазати око пјесника Силија Италика, око Нерве (дашњег цара), око познатог проказаоца Регула и око Лукана и његове жене; даље поменути је пјесник Авит, који је у својој књижици имао и

Марцијалово попрсје; млађи Плиније; пјесник Арунције Стела; Лициније Сура, најбољи пријатељ Трајанов, и т. д.⁴¹⁾

Али поред свега тлачења, поред све невоље, идеја да ће оставити за собом славно име тјешила је свакога писца, толико богата колико сиромаша. Ако је Плиније говорио, да је свако славан већ за живота, само ако је пјесник, и да ничијим дјелима не смије од штете бити, што је ауктор још жив, Марцијал му је на то одвраћао, да то није истина и да често и сам пепео касно стече заслужену бесмртност;⁴²⁾ него из свега његова рада једнако провирује задовољство, што му је име свуда познато у свијету. Име! Слава! јефтине ријечи, које нијесу храниле пјесника, нити су му помагале, да се под старе дане повуче куд на село, у малу кућицу, гдје би сам и кухао и обављао домаће потребе, док би се други мучили у граду и посијеђели од домаћих вослова. Једнога дана (бити ће то мршав дан за Марцијала био) искалио је сву своју љутину на незахвално друштво: „Ко умије да пише, а не ће, е, то је баш човјек!“ а други пут, може бити у једнаким приликама, уреза у воштану таблицу ону познату изреку: „Ала су ми родитељи баш луди били, што су ме напутили на књижевност!“⁴³⁾

¹⁾ De off. I, 17. — ²⁾ De divin. II, 4. — ³⁾ Lecky: Sit-
tengesch. Europas. I, 202. — ⁴⁾ Epod. I, 2, 69. — ⁵⁾ Lib. II,
Ep. I. — ⁶⁾ Sallust. Jug. 89. — ⁷⁾ Hor. Ep. II, 3, 333; I, 20,
17. — ⁸⁾ Epist. I, 24. — ⁹⁾ Pl. Ep. III, 7. Martial. VII, 63. —
¹⁰⁾ Juven. VII, 78. — ¹¹⁾ Види за то: Haenny, Schriftsteller
und Buchhändler im alten Rom. — ¹²⁾ Durny-Herzberg, III,
589. — ¹³⁾ Martial V, 16. Juven. VII, 81. Martial. III, 4. —
¹⁴⁾ Juv. VII, 54—67. — ¹⁵⁾ Ars amandi, III, 403. — ¹⁶⁾ Juv. VII,
94—97. — ¹⁷⁾ Tac. Agric. II. — ¹⁸⁾ Juv. VII, 1—52. — ¹⁹⁾ Tac.
Dial. 12, 9. — ²⁰⁾ Mart. Ep. VI, 8. — ²¹⁾ Id V, 57. — ²²⁾ Juv.
VII, 175. — ²³⁾ Satyricon XLVI. — ²⁴⁾ Mart. X, 76. — ²⁵⁾ Id.
III, 38. — ²⁶⁾ Id. IV, 2. — ²⁷⁾ Petron. LXXXIII. — ²⁸⁾ Mart.
III, 4. — ²⁹⁾ Id. II, 2, V, 19. — ³⁰⁾ Id. II, 38; XIII, 42, 119
VI, 43; VII, 36; XII, 57. — ³¹⁾ Id. II, 91. — ³²⁾ Id. IX, 18,
Aqua Marcia. — ³³⁾ Id. I, 108, 118; III, 7; II, 19; III, 60;
II, 30; III, 41; I, 59. — ³⁴⁾ Pl. Ep. III, 21. — ³⁵⁾ Juven VII,
87. — ³⁶⁾ Stat. Sylv. IV, 5; III, 5, 12. — ³⁷⁾ A Jove princi-
pium. Stat. Sylv. I Praef. Споменимо само како се Лукан
улагује Нерону (Phars. I, 33); Силије Италик њавиској
породици (Punica III, 594—629); Валерије Флако Домици-
јану; овоме цару оцет Стације (Thebais I, 17); вему и Квин-
тилијан (Jnst. or. pr. 3—5, X 1—91); Велеј Патеркул итд —
³⁸⁾ Apocolocyntosis. Teuffel. II, 694 — ³⁹⁾ Hor. Ep. I, 17. —
⁴⁰⁾ Mart. Ep. VIII, 56. — ⁴¹⁾ Id. ibid. IV, 14. VI, 64. VIII,
66 V, 28, 4, 1, 12, 82, 111. II, 74, 93. VI, 38. I, 36. IX, 51. X,
96. X, 19. I, 7. VII, 11. VI, 21. VIII, 78. IX, 74. VI, 64. VII,
47. Види за то Friedländer, III, 443, и погледајте у G. Spiegel,
Zur Charakteristik des M. V. Martialis. Halle, 1892. — ⁴²⁾ Pl.
Ep. I, 16. Mart. V, 13. I, 25. III, 95. — ⁴³⁾ Mart. I, 55. VI.
IV. IX, 73. At mihi litterulas stulti docuere parentes.

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОШ НЕКА О СИМИ МИЛУТИНОВИЋУ

ПОВОДОМ РАСПРАВЕ ДРА СТЕВАНА ПАВЛОВИЋА.

(Свршетак)

У песме, које су по смрти Симиној штампане, убројао сам и песму, коју је писао 30 децембра 1834 Јустину Михајловићу;¹⁵⁾ али сам погрешно, јер је она и раније штампана била, и то за живота песникова у овој години *Ураније*, у којој је Анта Михановић штампао неколико својих песама, па међу њима и »Лепа наша домовино«. Уранија, дакле, за 1837 годину доноси ту песму под натписом: „У Вуковар“; у њој нам песник казуј“, колико га дира што му пребацују, да га не разумеју, а исказује и радост, што му писа Јустин: да није истина, да му се »слог књиге не да разумети«. И ова песма има нешто одступања од оне објављене у Јавору за 1876 год. Тако стих »Планете света идеална!...?« не стоји иза стиха »Исполини л' правственога људства«, већ напред иза стиха »Нег' с Авале скочит' моћ' у луну«. Даље измена има у овим стиховима:

Да нијесу моје мисли мртве
(у Јавору: И мисли ми да нијесу мртве),
Сад што с' види, сад што исповедам
(у Јавору: Сад што с' види, сад се осведоча),
Ил' се њоме и завист наткриги
(у Јавору: Ил' се уж њу и завист јавнути).

Поједине речи су измењене у стиховима:
Колик' драго да би се *уиго* (у Јавору: њирио),
Што 'но *јављаш*, да истина није (у Јавору: поведаш),
Соларића *овечена* Срба (у Јавору: обесмртна).

Место: *Чане, Српствовати, Нијемци... чате*, да то сама *лепос неће моћи, соседи, особито л', шитовно, прва жеља моја, аманат, многа*, читамо у Јавору: *Чана, Србовати, чате... Нијемци, то да и т. д., суседи, особито, читавно, моја прва жеља, аманат, многа*. — Уз објашњење речи накарада — музика нема »прногорска реч«, нити поред »вајатеља« вајац. Сем тога изостављено је: где је писана, а и потписа нема, јер у натпису стоји: *Слџви Симе Милутиновића*, пошто их има пет.

Иза песме »У Вуковар« долазе још ове песме: *Празна кеса, Надгробно Качићу, Желя и Истидару*. Ове пропустих уврстити у свој библиографски преглед. Прва је, као што се

већ по натпису може судити, »шаљива попевка«, којом хоће да одлакне себи по који тежак час, кад остане без новаца. Кад се ово деси, песник заборави и своје име, не срета га ни нада ни љубав, не може ни да спава, ни у цркви богу да се моли. Моли виле »од свије планина«, да му даду помоћи, »да угине из кесе м' празнина«. Песма је подељена у дванаест строфа; свака строфа има по четири стиха. У овој песми има и слика; сликује се први и трећи, други и четврти стих у строфи.

Надгробно Качићу мала је песма од девет стихова, с тога је ради карактеристике испи-
сујем:

И не пантим, ал' верујем,
У прамајци и праћеду
Да сам био и живио;
Ал' без себе и без словца...
Пак ме Качић изазвао,
Измолио и узник'о,
Ал' не Јелин, не Латинин.
Рај га лавром овенчио! — ?
К'о Србина те морална —.

Желя је извађена из писма без сумње Исидора Стојановића; има 26 стихова, а сваки само по пет слогова. И она није ништа друго по одјек његове немаштине. Тумачи у њој употребљене две речи и то: *савардак* (колиба ускочка, како рибарска ошиљата к небу, тек не од тршљаке, него од младијех и дугијех буквића или церића или борића у врху врсима састављена, а у дну на округ размакнута, колико шире, то боље) и *удоб* (све што је како ваља, и што ваља, и када ваља).

Истидару је песма од дванаест десетераца, а намењена побри. —

Од свих критичара, који су о мојој књизи изrekli суд, једини је Ст. Станојевић, и то у »Стражилову« бр. 15 од прошле године, учини овакву замерку: »он је преглао да поброји све књижевне радове Симине; наравно да ће се ту наћи недостатака и погрешака (тако н. пр. радови Симини: Разилачъ, Обоюдъ Србына и прногорска приповѣдка, нису штампани у »Срп. нар. листу« и »Срп. Новини« као што вели писац [стр. 181] него у »Магазину за

¹⁵⁾ Стр. 207 моје радње.

художество, књиж. и моду« г. 1839), али то не обара цену расправи и т. д.« Донекле ово стоји. За прва два поменута саставка казао сам: »1839. Исти је лист донео и ове године две његове песме«, сметнувши с ума да исправим, када при штампању додадох тај први став са стр. 181, који говори о песмама, што су штампане у «Срп. нар. листу». С тога је замјерка добра и треба је примити. Али оно, што Станојевић вели за црногорску приповетку, не стоји, јер је изгубио из вида, да је »Српска Новина« и »Магазин за художество, књижество и моду« један исти лист, само што он у првој години (1838) има оба натписа, а у другој (1839) само други, али и тада у садржајном листу има оба. Из свега излази, да су сва та три рада штампана у Арнотовој »Срп. Новини« или »Магазину за худож. итд.« за годину 1839.

Годином 1842 почиње низ политичких песама Симиних, о којима је тешко говорити дајбуди мени, јер до данас нисам био у могућности, да их све имам под руком. Ко буде срећан, те дође до њих, расветлиће нам ту врсту Симиње појесије, или боље рећи, ту врсту Симиња рада, јер у њима и не налазимо појесије, и утврдиће ред не само којим су излазиле већ и којим су се појављивале оне, које су Симино перо покретале на писање. Мени данас овде остаје, да из архиве министарства просвете изнесем на светлост нешто, што крај осталог расветљује и постанак тих политичких песама у доба борбе око одржања устава и престола. У архиви поменутога министарства три су потраживања државне штампарије. Једним (бр. 128 од 12 априла 1844) управник државне штампарије В. Берар тражи наплату од плате Симиње за штампање по гласу рачунâ:

1)	1842 окт. 24 за 500 ком.	<i>Васкрса Устава</i>	9 фр.
	1843 апр. 28 за 5000 ком.	<i>Гласа Народа Србског</i>	94·40
	маја 1 за 5000 ком.	<i>Гласа Народа Србског</i>	88·30
	„ 18 за 5000 ком.	<i>Аманета на Делиграду</i>	26 фр.
	„ 28 за 2000 ком.	<i>З. Васкрса Устава</i>	22·40
2)	1842 окт. 15 за 1000 ком.	<i>Стихова</i>	10 фр.
		књиговесцу за исте	3·10
	1843 јун. 4 за 1000 ком.	<i>„Обусовѣта Ђ. Гроздановићу“</i>	30 фр.
- Другим од 10 августа 1845 бр. 527 тражи 87 форината за штампање:

1842 окт. 15	1000 ком.	<i>Стихова</i>	10 фр.
1843 јун. 4	1000 ком.	<i>„Обусовѣта Ђ. Гроздановићу“</i>	30 фр.
1844 септ. 27	500 ком.	Објавленија књижест.	2·30
окт. 9	1000 ком.	Тројебраства	44·30

А *трећи*, годину дана доцније (20 децембра 1846, бр. 158), иште 40 форината »за печатане у време волненија народњег 1842. год. стихове«. Министарство се, поводом овога трећег потраживања, обрати Савету шестог фебруара 1847 године да овај рачун одобри т. ј. да може оно исплатити, а то с тога »што је Милутиновић стања оскудног, и из тог *призренија*, што су у оно време и других овакова дела под именом »Глас народа« и »Васкрс Устава« о *правителственом трошку печатана и повезана*«. Овим подацима не треба коментара; они су тако јасни, да их сваки може разумети; а они нам дају и у неколико именâ дела и број примерака, а у неколико казују и време изласка. За све ове песме (истина за већину само по имену) знало се и раније, само не знам ни данас, која се мисли под оно »хиљаду комада Стихова«, о којима у два маха иде говор у писмима држ. штампарије. Е да се и то дозна временом! Интересно је, што нам ови подаци казују и колико је од кога штампано, нарочито када имамо на уму, да од тих свих песама у облику брошира београдска народна библиотека има само два до три. Где су они растурени? Шта је с њима учињено?...

На стр. 186 поменуо сам »Глас народа српског о избору и потврђењу Александра Карађорђевића за књаза Србије«, али по другом. У народној библиотеци, а по најновијем њену каталогу (1894 год. 8^о стр. 895) најбох на састав »*Глас народа србског*«, на ком не стоји ни где је штампан ни када је угледао света ни ко га је написао Састављач каталога ставио је годину 1843 и Београд, без сумње по Новаковићевој библиографији. Овај састав у облику песме нема натписна листа, писан је у десетерцу а има 28 страна осмине. Да ли је ово исти онај спис, што убројох и ја у Милутиновића радове, не знам; али је вероватно, судећи по садржају, и ако стихом одудара у неколико од осталих састава његових. Без сумње грешком стављало се уз ово Милутиновићево дело, да има 82 стране место 28. Превидео сам да поменем у години 1845, да је Сима уз бр. 38 Подунавке штампао уз

надгробно слово Ђерци Ђорђа Комануди, које је говорио Јевта Аврамовић, у поти, ова четри стиха:

Смрт избавља од свакијех беда.
 Цват пролећа по зими се јавља.
 Благо сваком ко раније умре:
 О мање је муке и гријеха.

Писма она два Симина Алекси Симићу нису угледала први пут света у »Босанској Вили« 1891 године; њих је прво донео »Јавор« за 1879 годину и то много тачније. — У »Просвјети« цетињској, а свесци петој од ове године, почетак је чланка М. Драговића „*Два писма Сима Милутиновића Сарајлије владци и господару црногорскоме Петру II Петровићу-Његошу* (Прилог за објашњење одношаја међу владиком Петром II и Симом)«. У овој је свесци штампано тек писмо од 22 септ. 1845 године. Из њега дознајемо, да је владика Сими послао 200 форината, по колико би он желео добивати месечно за годину дана, да је »Луча Микрокозма« тек ушла у штампу и да је предрачун за вињету стигао из Пеште. У том писму помињу се и два Црногорца Перо и Стево, који у Београду учише трећи разред гимназије. Биће то владичини сродници, који примаше и благодејање из министарства просвете. Акта о том не могах наћи, али из регистра се дознаје толико, колико поменух. »У другоме писму«, које ће у шестој свесци бити штампано, вели Драговић, »упознаје нас Симо са јунаштвом, које је учинио Црногорац Вуле Нипер на Стамбол-капији биоградској, противу страже турске«, кога Сима препоручује владци. Драговић се, пре него што саопшти писма, у уводу дотиче у кратко и радова о Сими и Његошу. Из оно неколико редака види се, да није познат довољно с питањима, која износи, јер много по њем спорно питање из биографије Симине решено је.

Још нам остаје да поменемо оно што се из преписке Прејсове дознаје. Па да завршимо други одељак и речемо коју и о последњем одељку Павловићеве радње.

У писму, које је Прејс 1844 године писао нећаку Хаџића-Светића, казује се, да је Сима дао Прејсу свој песнички састав »*Оговор илирскога гроба и духа, такођер на Павла Штоса позив у коло*« да штампа у Петрограду; али да се на Прејсову жалост не може тамо штампати.¹⁵⁾ Овај рад Симин није, колико знам,

нигде штампан; те би онда и то био један више на броју нештампаних његових ствари.

III

Од стр. 123 до 134 трећи је одељак Павловићеве радње под натписом *Слика*. Овај нам део нема ничега његова. Странама је исписивао оно што о Сими писаше Игњатовић, К. Ненадовић и Љуба Ненадовић. Од стр. 133 до краја т. ј. до 142 је *Завршетак*, у ком заступа гледиште, да је Сима »створен за епског песника«, »да није био рођен за какав велики посао као што је епопеја«, »да је био за мање певаније, па пре и за драме«, да су његови умотвори слика његова времена. Дотиче се и овде језика и писања историје, а не заборавља и да испише лист и по из Игњатовића. Последњи лист намењује сарајевском одбору за споменик, шта треба да ради —

На завршетку овога свога рада, којим хтедох не само да оцинем Павловићеву радњу, него и да проговорим коју још о Сими, те да допуним своју радњу и исправим по коју омашку, хоћу да поменем још два карактеристична прилошка, које је превидео и Павловић, а који лепо сликају Симу. У »Јавору« за 1893 год. бр. 10 (стр. 326—327) саопштено је из дела »*Zpomínky a úvahy starého vlastence*« (Праг 1882), шта Јаков Мали по сећању вели о Сими, с ким се састао у Прагу 1837 године. Други прилошак наћи ће се у Балбијевој »*Географији*«. Не могу из ње исписати, јер у издањима, која мени дођоше до руке, нема ништа о Сими, с тога се морамо задовољити саопштењем Р. Ковачића, док неко срећнији и то не објави. У 6 броју »*Словинца*« од год. 1881, а у чланку »*Život i rad Vuka Stef. Karadžića*« (који је и посебно штампан) читамо на стр. 101 ово: »Како је наш Симо био честит родољуб видимо и у једном спису нашег гласовитог приморца, оног великог знанца италијанског језика Николе Томазеа (Tommaso) из Шибеника, ког политичке згоде у Италију поведоше да онђе италијанску књижевност својом главом богати. Овај ауктор жарких *Искрица* пише о нашем Милутиновићу у компендијуму Балбијеве Географије (Balbi: Compendio di Geografia), у кратко, али како и вазда, сваки му значи доста«.

Ђорђе С. Ђорђевић

¹⁵⁾ Види о овом Ламанскога „Живаљ Старина“ 1891 или Просветни Гласник за 1894 годину, св. фебруарска, стр. 93.

КОВЧЕЖИЊ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

▽ *Књижевна уметничка-заједница*. 6 ов. м., о својој слави, књижевно-уметничка заједница навршила је три године од свога постанка, па је приредила заједничко вече за своје чланове и пријатеље ове установе. У 8 сахата у вече отпочела је вечера а у 9 $\frac{1}{2}$ председник заједнице г. Стеван Тодоровић отвори седницу кратким, лепим говором, у ком спомену одлуку Заједнице, да приреди сликарску изложбу (о којој је било говора у овом листу); проговори неколико речи о тој уметности и њеном развоју и напомену, да Срби на том пољу показују најбоље успехе међу јужним Словенима; пожели најзад, да се и до године нађемо у овако лепом скупу на данашњи дан при отварању те изложбе. После говора г. председника читао је Сима Матавуљ почетак своје приповетке „Мала жртва“ (која се у петој свесци „Дела“ штампа под именом „Жртва“), ствар врло занимљиву и лепу. За овим је Милорад Гавриловић, члан нар. позор., прочитао „Усамљене гробове“ од пок. Војислава. Г-ђа Зорка Тодосијевићка је отпевала својим лепим гласом три песме. Г-ђица Вела Нигринова је наредно лепо декламовала Јакшићеву „Стражу“ и једну нову Брзакову песму, њој посвећену. После тога нам је г. Васа Крстић-Љубисав прочитао врло лепо „*Нешто о жепанама*“, што је примљено с особитим допадањем. Завршну реч је имао г. председник Заједнице; он захвали гостима на посети и пожели Заједници дуга живота и напретка, да и даље с ведрим челом дочекује своју славу 6. маја. После овога, тако рећи, званичнога програма настало је право домаће весеље, које је трајало до после по ноћи.

† У Нишу штампана професор Коста Миленовић „*Српску синтаксу*“ за школску потребу.

— Le monde latin et le monde slave донео је у свесци за април ове године у француском преводу Трифковићеву шаљиву игру „Француско-пруски рат“. Преводилац је Коста Д. Кумануди.

□ Gaston Boissier, члан француске академије, штампао је једну интересну студију о последњим верским размирицама у IV веку, која носи назив *La fin du paganisme*. У овоме своме најглавнијем делу, које се састоји из две књиге, писац прича борбу, коју је имало у четвртој столећу да издржи хришћанство са паганизмом.

□ Познати француски критичар, најмлађи члан француске академије, Ferdinand Brunetière, штампао је ту скоро: *L'évolution de la poésie lyrique en France au dix-neuvième siècle*. То су његова предавања, која је држао прошле године у Сорбони. Прва књига изађе трошком књижара Nachelette-а у Паризу и стаје дин. 3,50. У скоро ће изаћи и друга књига.

□ Изашао је претпоследњи том великог Nouveau Dictionnaire universel de géographie, par Vivien de Saint-Martin. Ми смо проговорили о овоме речнику неколико речи у једном од ланских бројева нашега листа, поводом интересног чланка о Србији.

□ *La Revue des Revues* почела је доносити у своје 7 броју интересан чланак о *Књижевном покрету у Турској*, од Гарабет-бега. Познато је већ, какве предрасуде владају о Турцима и њиховој раси како на западу тако и код њихових блиских суседа. За то и налазимо, у последње време, доста знатан број научника и књижевника, странаца и домородаца, који се одају специјалним студијама а све у сврси, да упознају образовани свет са овим народом, који има такође — као и сваки други народ — потребне услове за културнији живот. Редакција горње ревије са задовољством констатује, да до данас нема потпуније студије о турској књижевности у европској штампи. Нас, Србе, ова студија мора нарочито интересовати, јер где се сусед са суседом не познаје, ту нема ни говора о каквој слози, а још мање о заједничком раду.

— У Штокхолму је напрасно умрла шведска романсијерка Марија Софија Шварц. Покојница је још као девојче у школи показивала дара за књижевни сањ, но тек кад јој је било тридесет и седам година, изашла је на јавност са својом првом малом приповетком, за којом су после дошле друге, као што је тенденцијозни роман „Човек од племства и жена од народа“ и наставак тога романа „Рад оплемењава човека“. Са тим је романима покојница успела потпуно те су њене ствари наскоро читали не само у Шведској но и по целом образованом свету.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— У оставштини Ђакома Мајербера има две опере. Једној је натпис „Васко ди Гама“ а другој „Гетова младост“. Партитуре су те биле закључане у сандучићу, којем је на поклонац сам Мајербер својом руком написао: „Ово нека се отвори тек на тридесет година после моје смрти“. О публикавању тих двају опера нису наследници Мајерберови још ништа позитивно решили.

— У Милану ће се ово дана први пут у Teatro Filodrammatici приказати нова опера младога музичара Фаре. Опера се зове „Сантуца“ и јесте наставак Маскањеве опере „Cavalleria Rusticana“. Осим познатих лица у овој опери наиме осим Сантуце, Лоле и Алфија, који се вратио кући, по што је издржао казну, долази још син Турида и Сантуце, који силно воли ћерку Алфија и Лоле, но ова, као ћерка убице његова оца, не може за њ поћи.

САДРЖАЈ: Песништво: Борис Годунов. Марија. — Поука: Књижевне прилике у Риму. — Књижевност: Још нека о Сими Милутиновићу. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 ф. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 новч. за по године, 1 ф. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожина у Београду.